

Att skapa ordlistor på finska och på meänkieli – två nationella minoritetsspråk med olika förutsättningar

Tarja Larsson & Elina Kangas

Finska och meänkieli är två av Sveriges fem nationella minoritetsspråk sedan år 2000. Situationen för dessa två minoritetsspråk skiljer sig åt. Finskan som talas som majoritetsspråk i Finland är ett standardiserat språk med etablerat språkvårds- och terminologiarbete både i Finland och i Sverige, medan standardiseringen av meänkieli pågår. Förutsättningarna att ta fram nya förvaltningstermer på finska respektive på meänkieli i Sverige är därmed olika. Medan det på finska ofta går att få hjälp av finskan i Finland vid skapandet av nya sverigefinska termer, behöver man på meänkieli i allmänhet skapa termerna från grunden, samt ta hänsyn till olika språkliga överväganden och stavningsvarianter. När det blev aktuellt att uppdatera Isofs (Institutet för språk och folkminnets) drygt tio år gamla svensk-finska förvaltningsordlista uppkom dock tanken att även inkludera meänkieli, eftersom det sedan tidigare funnits en efterfrågan på enhetlig förvaltningsterminologi i meänkieli bland meänkielitalare.

Språkvård- och terminologiarbete i finska – en tillbakablick

Språkvårds- och terminologiarbete i finska i Sverige har bedrivits i organiserad form sedan 1975 då Sverigefinska språknämnden bildades. Efter andra världskriget, och framför allt under 1960- och 1970-talet, flyttade många personer från Finland till Sverige för att arbeta inom Sveriges växande industri (Lundström 1996:185). En del av invandrarna från Finland var finlandssvenskar med svenska som modersmål, men många av dem som flyttade till Sverige kunde inte svenska eller hade bristande svenskkunskaper. De finskspråkiga invandrarna behövde tolkar vid sina kontakter med myndigheter, läkarbesök och liknande. Dessutom behövdes översättare för att till exempel myndigheter, kommuner och skolor skulle kunna ge information till den finskspråkiga befolkningen på finska (Heikkilä & Larsson, 2021).

De finska och svenska samhällena är relativt lika, men det finns skillnader. Därför finns det inte alltid ord i finskan som används i Finland för alla de be-

grepp som existerar i det svenska samhället. Den finskspråkiga minoritetens behov av att kunna använda sitt modersmål i det svenska samhället ledde småningom till en efterfrågan på enhetlig sverigefinsk terminologi inom samhällets olika områden. Som exempel kan nämnas begrepp som *landsting* och *lärarylegitimation* som inte har någon motsvarighet i Finland. Till dessa har man därför behövt skapa sverigefinska ekvivalenter: *maakäräjät* och *opettajan laillistus*.

Sverigefinsk samhällsterminologi började skapas aktivt av bland annat tolkar och översättare som arbetade med finska i Sverige. Redan på 1970-talet konstaterades det dock att terminologiarbetet borde organiseras bättre, och att det behövdes en sverigefinsk organisation som skulle få till uppgift att ta fram finskspråkig terminologi och sammanställa svensk-finska ordlistor i Sverige. Behovet uppmärksammades även på de tolk- och översättarutbildningar i finska som började anordnas av Statens invandrarverk och Stockholms universitet i början av 1970-talet (Ehrnebo 2008:56).

Under det svensk-finska översättarseminariet som anordnades i Saltsjöbaden i Sverige hösten 1974 tillsattes en arbetsgrupp som fick i uppdrag att förbereda samordningen av det terminologiska arbetet i Sverige och Finland (Ehrnebo 2008:56). Detta resulterade i att Sverigefinska språknämnden bildades 1975. År 2006 flyttades språkvården i Sverige över till en statlig myndighet, Institutet för språk och folkminnen (Isof). I samband med det flyttades även verksamheten vid Sverigefinska språknämnden till den myndigheten. För närvarande har Isofs avdelning för nationella minoriteter och svenskt teckenspråk två anställda språkvårdare i finska.

Isofs svensk-finska ordlistor

Arbetet med att sammanställa svensk-finska ordlistor har alltid varit en central uppgift för språkvårdarna i finska på Isof, som det redan var under Sverigefinska språknämndens tid. Under åren har det därför publicerats ett stort antal tematiska ordlistor inom olika samhällsområden, såsom skola, arbetsmarknad och det sociala området. De korta listorna består av några tiotal uppslagsord, medan de mer omfattande publikationerna kan innehålla närmare 4 000 uppslagsord (Heikkilä & Larsson, 2021).

I enlighet med en digitaliseringsstrategi publiceras numera alla Isofs ordlistor på myndighetens webbplats, och är både tillgängliga och nedladdningsbara för alla (Isofs svensk-finska ordlistor, 2023). Vid behov och när det finns efterfrågan ger myndigheten även ut tryckta versioner av vissa ordlistor. Under senare år har myndigheten bland annat gett ut en socialordlista (2011), en skolordlista (2014) och en omsorgsordlista (2018) i tryckt format.

Några av de svensk-finska ordlistor som publicerats under senare år är en coronaordlista från 2020 med cirka 100 ord och termer relaterade coronapandemin och en biblioteksordlista från 2019. För tillfället arbetar språkvårdarna i finska med uppdateringen av en svensk-finsk kyrkoordlista och en ny högskoleordlista, samt en förvaltningsordlista som förutom svenska och finska även innehåller meänkieli. Den sistnämnda ordlistan återkommer vi till senare i denna artikel.

Terminologiarbete i praktiken

I framtagandet av nya sverigefinska termer följer Isofs språkvårdare i finska ett antal fastställda principer. Om det redan finns en etablerad term i Finland som kan användas i Sverige rekommenderar språkvårdarna den termen. Om det inte finns någon finlandfinsk term eller om det inte är möjligt att använda den som finns, skapar språkvårdarna en ny, sverigefinsk term enligt de principer som finns för det sverigefinska terminologiarbetet (Heikkilä & Larsson, 2021).

Principerna för det sverigefinska terminologiarbetet kan sammanfattas i sex punkter. De rekommenderade termerna ska

- 1) följa den finska grammatiken och de finska ordbildningsprinciperna
- 2) helst vara transparenta
- 3) helst kunna översättas tillbaka till svenska
- 4) inte kunna blandas ihop med närliggande begrepp
- 5) vara enhetliga
- 6) kunna godkännas av språkbrukarna.

Språkvård- och terminologiarbete i meänkieli

När det gäller meänkieli är det på sin plats att nämna att språkets namn är just *meänkieli*. Namnet har använts i skrift sedan 1980-talet och i talspråk redan på 1930-talet (Hyltenstam & Salö 2022, Pekkari 1997). Det blev språkets officiella namn när riksdagen 2000 beslutade att ge meänkieli status som nationellt minoritetsspråk. Namnet anses mest neutralt och är generellt accepterat.

Många har hört talas om *tornedalsfinska*, som tidigare använts för det som idag benämns meänkieli. I dagsläget anses tornedalsfinska vara en föråldrad benämning som även kan upplevas som negativ eller nedsättande. Ibland används även *tornedalsvarieteteten* för att hänvisa till den av meänkielis varieteter som talas i Torneälv dalen. Tornedalsfinska och tornedalsvarieteteten är dock båda missvisande eftersom meänkieli som sagt talas i ett större geografiskt område. En skillnad mellan benämningarna *meänkieli* och *tornedalsfinska* är också att *meänkieli* har valts av språktalarna själva, till skillnad från *tornedals-*

finska. Det finns dock talare av meänkieli som använder andra namn på sitt talade språk, till exempel *byfinska*, *finska*, *gällivarefinska* eller *lannankieli*, men i officiella sammanhang rekommenderar Isof att kalla språket för *meänkieli*.

Jämfört med finskan ser språkvårds- och terminologiarbetet i meänkieli annorlunda ut. Finska och meänkieli är visserligen närbesläktade språk men har olika förutsättningar. Namnvård och arkivarbete i meänkieli har bedrivits på Isof tidigare, men en första språkvårdartjänst i meänkieli inrättades först 2018 och en andra 2022. Språkvårds- och terminologiarbete har dock bedrivits sedan tidigare bland meänkielitalarna själva. Olika aktörer i språksamhället har drivit språkfrågor i meänkieli, såsom aktiva författare, skribenter och lärare. Den första ordboken kom redan 1992 och den första grammatiken 1996.

Sedan den första ordboken i meänkieli kom 1992 har det publicerats ytterligare ett antal. Det finns idag tre större ordböcker: en tryckt "Meänkielen iso sanakirja – Storordbok för meänkieli" (Pohjanen 2011–2022), och två digitala: "Meänkielen Sanakirja" (Winsa 2011) och "Meänkieli <-> svenska ordbok" (Meän Akateemi – Academia Tornedaliensis 2018). Det finns även flera mindre temabaserade ordlistor, såsom en ordlista för äldreomsorg och hemtjänst (Winsa 2013) och en queerordbok (Met Nuoret 2015) för att nämna några.

Isofs uppdrag och meänkieli

Mycket har alltså redan gjorts av aktiva aktörer bland meänkielitalare, men i tillägg till det har Isof fått i uppgift att "bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige" (Kulturdepartementet, Förordning (2007:1181) 1 §).

Språkvården i meänkieli på Isof har hittills fokuserat på att sprida kunskap, svara på generella språkfrågor, arrangera seminarier samt arbeta med frågor som gäller ändring av språkattityder. Ett aktivt arbete för att utveckla skriftspråket, jobba med terminologi och att ta fram ordlistor har inte tidigare fått så mycket utrymme och medel, men det är någonting som kommer att engagera de två nuvarande språkvårdarna i meänkieli i allt högre utsträckning framöver.

Att bedriva språkvård på vetenskaplig grund är en utmaning, eftersom så mycket grundläggande forskning och språkteknologiska verktyg i meänkieli saknas. Det går inte att jämföra språkvård i meänkieli med språkvård i andra, större språk med forskning och andra resurser på plats. Ett vanligt verktyg och arbetssätt för språkvårdare i språk där skriftspråket är etablerat är att göra statistiskt säkerställda och effektiva analyser av stora textmängder (korpusar) om hur ord används över tid i olika kontexter och texttyper, men för meänkieli saknas fortfarande den resursen.

Ordlistearbete på meänkieli

Vad som gör arbetet med en förvaltningsordlista i meänkieli väldigt anorlunda jämfört med samma arbete i finska är som sagt att det saknas ett standardiserat skriftspråk. Det förekommer fortfarande variation i meänkielis ortografi, och många ord saknas eftersom meänkieli inte tidigare har använts så mycket i offentlig förvaltning. Exempel på detta presenteras senare med hjälp av några utdrag ur den kommande ordlistan. Såsom i språk i allmänhet finns det även varieteter på meänkieli, och nästan allt som har skrivits på meänkieli är hittills skrivet på tornedalsvarietetet. Detta har sina naturliga anledningar, eftersom många aktiva skribenter kommer från Tornedalen, och deras skrivsätt och skrift speglar deras meänkielidialekt.

Under den senaste tiden när kunskap och medvetenhet har ökat, även hos meänkielitalande själva, har det dykt upp nya sociolingvistiska frågor. Talarna undrar till exempel vem som får lov att bestämma över standardiseringen av språket, hur stor andel svenska låneord som accepteras och om deras egen varietet kommer att ingå. Samtidigt finns det önskemål om att till exempel en ny ordlista om förvaltningsterminologi ska tas fram.

Förvaltningsordlista svenska-finska-meänkieli

Som vi nämnt har skapandet av svensk-finska ordlistor alltid varit en viktig del av verksamheten för språkvården i finska i Sverige. Det började redan när Sverigefinska språknämnden bildades 1975 och har fortsatt sedan dess. År 2006 flyttades som också nämnts språkvården i finska över till Institutet för språk och folkminnen, och bedrivs numera inom Isofs avdelning för nationella minoriteter och svenskt teckenspråk.

Skillnaderna mellan det svenska och det finska samhället framträder bland annat genom termer som används i den offentliga förvaltningen. Därför har språkvårdarna i finska i Sverige skapat en svensk-finsk ordlista över förvaltningsterminologi som idag finns publicerad på Isofs webbplats. Ordlistan är dock över tio år gammal, och på grund av att samhället förändrats har det blivit dags att uppdatera ordlistan med nya termer.

I samband med planer för en uppdatering av den svensk-finska förvaltningsordlistan har tanken väckts att även lägga till meänkieli i ordlistan. Det finns nämligen ett behov bland meänkielitalare av enhetlig terminologi i meänkieli inom förvaltningsområdet. Idag är arbetet med den svensk-finska förvaltningsordlistan ett samarbetsprojekt mellan språkvårdarna i finska och meänkieli på Isof. I projektet kan språkvårdarna i finska dela med sig av sin mångåriga erfarenhet av att skapa ordlistor, samtidigt som språkvårdarna i meänkieli kan

bidra med sin erfarenhet och sitt värdefulla perspektiv. Resultatet kommer att bli en trespråkig ordlista: svenska-finska-meänkieli.

Exempel ur ordlistan

Finska och meänkieli är två av Sveriges nationella minoritetsspråk tillsammans med jiddisch, romska och samiska sedan 2000. Både finska och meänkieli är finsk-ugriska språk och tillhör gruppen östersjöfinska språk. Det finns många likheter mellan språken, framför allt mellan meänkieli och de nordfinska dialekterna. Men det finns även betydande skillnader. Vissa av orden som stavas lika har olika betydelser på finska och meänkieli. Meänkieli har dessutom fler svenska låneord än finskan. Första versionen av Isofs nya trespråkiga ordlista är tänkt att publiceras 2024, men vi kan redan här presentera några exempel ur den kommande ordlistan.

Dokument: Den svenska termen *dokument* som Svensk ordbok definierar ”text som kan användas som källa till kunskap” (<https://svenska.se/>) fanns med redan i den tidigare svensk-finska förvaltningsordlistan från 2012. I den ordlistan var den finska motsvarigheten *asiakirja*, ’saklig skrift’. Man hade alltså valt att enbart ange ett etablerat finskt översättningslån som ekvivalent för den svenska termen. I den uppdaterade versionen av ordlistan kommer vi dock att lägga till det nyare översättningslånet *dokumentti* som har börjat användas mer och mer i finskan.

På meänkieli fanns det däremot i de olika hittills publicerade ordböckerna flera olika ord och stavningsvarianter som motsvarighet till svenskans *dokument*, såsom *paperi* ’papper’, *dokymentti*, *tokymentti*, *dokymäntti*, *tokymäntti*. Det här är ett exempel på en typ av stavningsfrågor som skapandet av ett skriftspråk i meänkieli behöver ta ställning till. Det finns en tendens att många som skriver meänkieli vill använda *t* istället för *d*, för att representera uttalet av *d*, och det är också en rekommendation som Bengt Pohjanen, en aktiv skriftspråksutvecklare av meänkieli, ger. Valet mellan *e* och *ä* i ordet *dokument* på meänkieli är däremot inte etablerat än, men ett argument som stödjer valet av *e* är att *tokymentti* är ett låneord från svenskan, och det svenska ordet innehåller ett *e*.

Våra rekommendationer i den kommande ordlistan blir således:

svenska

dokument

finska

asiakirja, dokumentti

meänkieli

paperi, tokymentti

Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk: Namnet på ”Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk”, såsom hela lagtexten, finns översatt till både finska och meänkieli. På finska heter lagen ”Laki kansallisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä” och på meänkieli ”Laki kansalisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä”. På meänkieli är det även vanligt att använda *minuriteetti* som motsvarighet för *minoritet* och *minuriteettikieli* som motsvarighet för *minoritetsspråk*. Men när vi presenterar namnet på lagen i vår kommande ordlista anges de officiella översättningarna. De officiella översättningarna av lagens namn togs fram i samband med att lagen antogs och översattes till olika språk. En detalj i det här fallet som illustrerar skillnaden mellan finska och meänkieli är att konsonanterna *n* och *l* blir kortare i meänkieli efter lång vokal eller kort obetonad vokal. I det här fallet när finskan har två *l* i ordet *kansallinen* och två *m* i ordet *vähemmistö*, har meänkieli alltså ett *l* respektive ett *m* (*kansalinen*, *vähemistö*).

”Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk” kommer att se ut så här i den kommande ordlistan:

svenska

Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk

finska

Laki kansallisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä

meänkieli

Laki kansalisista vähemmistöistä ja vähemmistökielistä

Ombudsman: Den svenska termen *ombudsman* är en yrkestitel som innehåller det manliga efterledet *-man*. Termen har en direkt motsvarighet i finskan *asiames* som också var den enda ekvivalenten som angavs i Isofs tidigare svensk-finska förvaltningsordlista. På senare år har dock tendensen varit att skapa könsneutrala yrkestitlar. Därför kändes det aktuellt att i den nya ordlistan även ange könsneutrala motsvarigheter till svenskans *ombudsman*. Dessa blev *edustaja* ’representant’ och *valtuutettu* ’fullmäktig’.

I meänkieli hade man sedan tidigare använt en könsneutral benämning *ompyyti* som man hade fått fram genom att utelämna efterledet *-man* i svenskans *ombudsman*. Det här är ett intressant exempel på att könsneutrala benämningar på det här sättet kan skapas nästan automatiskt. Utöver *ompyyti* kommer

även *eustaja* 'representant' anges som ekvivalent till *ombudsman* i meänkieli eftersom även det ordet ofta används.

I den kommande ordlistan kommer termen *ombudsman* ha följande ekvivalenter på finska respektive på meänkieli:

svenska

ombudsman

finska

asiames, edustaja, valtuutettu

meänkieli

ompyyti, eustaja

Sammanfattning

Som vi redan nämnt och illustrerat är förutsättningarna att ta fram samhällstermer på finska respektive meänkieli i Sverige olika. Språkvården i finska i Sverige har lång erfarenhet av att arbeta med terminologi och ordlistor samt ta fram sverigefinska ekvivalenter till svenska samhällstermer. Organiserat språkvårds- och terminologiarbete i finska i Sverige har funnits under flera årtionden sedan Sverigefinska språknämnden bildades 1975. För meänkielis del är situationen annorlunda. Isof fick sin första språkvårdare i meänkieli så sent som 2018. Dock hade ordlistor och ordböcker tagits fram redan tidigare av aktiva meänkielitalare och organisationer.

Finskan är ett majoritetsspråk i Finland med ett etablerat skriftspråk sedan länge. Språkvårdarna i finska på Isof kan därmed få god hjälp av finskan i Finland när de ska ta fram nya sverigefinska termer. För meänkielis del är även här situationen annorlunda. Eftersom skriftspråket i meänkieli inte ännu är standardiserat behövs det mer arbete och fler överväganden när man ska ta fram rekommendationer för termer.

Ett samarbete mellan språkvården i finska och i meänkieli kring en ny ordlista med förvaltningsterminologi är ett givande samarbetsprojekt där språkvårdarna i respektive språk kan dela med sig av sina erfarenheter och dra nytta av varandras kunskaper.

Summary

When it became necessary to update Isof's more than a decade old Swedish-Finnish terminology for public administration, the idea arose to include Meänkieli in the process as there was a demand for uniform administrative termino-

logy in Meänkieli among Meänkieli speakers. Finnish and Meänkieli are two of the five languages that received official status as national minority languages in Sweden in 2000. The situation for each of these two minority languages is quite different. Finnish, the majority language in Finland, is a standardised language with established language planning and terminology work in both Finland and Sweden, whereas the writing tradition in Meänkieli is rather new and the standardization process is ongoing at the moment. The conditions for developing new administrative terms (in Sweden) are therefore different for Finnish and for Meänkieli. While in Finnish it is often possible to use existing terminology from Finnish used in Finland when creating new Swedish-Finnish terms, in Meänkieli the terms generally have to be created from scratch, taking different linguistic considerations and spelling variants into account.

Referenser

- Ehrnebo, Paula, 2008: *Neuvojasta neuvoistoon. Sverigefinska språknämnden 1975–2006*. Historik. Stockholm: Språkrådet.
- Heikkilä, Riina & Tarja Larsson, 2021: Sverigefinskt terminologi- och ordlistearbete – från 1970-talet till idag. I: *LexicoNordica* 28, s. 59–77. Nordisk forening for lexikografi.
- Hyltenstam, Kenneth & Linus Salö, 2022: *Språkideologi och det ofullbordade språkbytet. Den språkliga försvenskningen av det meänkielitalande området*. Rapport för Sannings- och försoningskommissionen för tornedalningar, kväner och lantalaiset, Dir. 2020:29. Hämtat 26.1.2024. https://www.regeringen.se/contentassets/7cd3e7026dd141afac577586da7f8baa/forskarrapporter-sou-2023_68.pdf
- Isofs svensk-finska ordlistor, 2023. Hämtat 26.1.2024. <https://www.isof.se/nationella-minoritetsprak/finska/sprakrad--spraktjanster/svensk-finska-ordlistor>
- Kenttä, Matti & Erling Wande, 1992: *Meän kielen sanakirja. Tornedalsfinsk ordbok*. Övertorneå: Kaamos.
- Kenttä, Matti & Bengt Pohjanen, 1996: *Meänkielen kramatiikki*. Övertorneå: Kaamos.

Kulturdepartementet, 2007: Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen. Hämtat 26.1.2024. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-20071181-med-instruktion-for_sfs-2007-1181/

Lundström, Stig, 1996: Sverigefinländarnas hälsa och sociala villkor. I: *Finnarnas historia i Sverige 3*, s. 379–424. Jyväskylä: Gummerus.

Met Nuoret 2015: *Queer-sanakirja Queerordbok Meänkieli/Svenska*. Hämtat 26.1.2024. <https://metnuoret.se/wp-content/uploads/2017/02/QueerSanakirjaweb1.pdf>

Meän Akateemi – Academia Tornedaliensis 2018: Meänkieli <-> svenska ordbok. Hämtat 25.1.2024. <http://sprak.isof.se/meankieli>

Pekkari, Karl, 1997: Meänkieli som hemspråk i skolan genom åren. I: Westergren, Eva & Hans Åhl (red.): *Mer än ett språk. En antologi om två- och trespråkigheten i norra Sverige*, s. 145–170 Stockholm: Norstedts.

Pohjanen, Bengt, 2011–2022: *Meänkielen iso sanakirja – Storordbok för meänkieli. Del 1–4*. Överkalix: Barents Publisher.

Svensk ordbok. Hämtat 26.1.2024. <https://svenska.se/>

Winsa, Birger, 2012: *Meänkielen Sanakirja*. Hämtat 26.1.2024. <https://meankielensanakirja.com>

Winsa, Birger, 2013: *Svensk-tornedalsk fras- och ordlista för äldreomsorgen och hemtjänsten*. Pajala kommun.

Författare

Tarja Larsson arbetar som språkvårdare i finska vid Institutet för språk och folkminnen sedan 2016. Hon är utbildad översättare och har tidigare arbetat med översättning i många år.

Elina Kangas är språkvårdare i meänkieli vid Institutet för språk och folkminnen sedan 2018. Hon är lingvist och arbetar med bland annat språkrådgivning och språkteknologi för meänkieli.

Nyckelord

finska, meänkieli, nationella minoritetsspråk, ordlista, terminologi

Bibliografiske oplysninger

Larsson, Tarja & Elina Kangas, 2024: Att skapa ordlistor på finska och på meänkieli – två nationella minoritetsspråk med olika förutsättningar.

I: Kirsten Lindø Dolberg-Møller (red.): *Sprog i Norden 2024*, s. 160-170.

<https://tidsskrift.dk/sin/issue/archive>

© Forfatterne, Nordterm og Netværket for sprognævnene i Norden
